

Şattanûfî, *Behcetü'l-esrâr ve ma'îdün'l-envâr fî menâkıbî's-sâdeti'l-aşyâr mine'l-meşâyihî'l-ebrâr*, Kahire 1304; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ* (nşr. Abdurrahman b. Muhammed), Riyad 1381-86, VIII, 369; X, 488, 516; a.mlf., *Câmi'u'r-resâ'il*, Cidde 1984, I, 71, 189; a.mlf., *Mecmû'atü'r-resâ'il* (nşr. M. Reşid Rîzâ), Beyrut 1403/1983, I, 173; Muhammed Ali-yi Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edeb*, Tahrân 1328-33 hş., III, 441; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela'*, XX, 439-451; İbnü'l-Verdî, *Tetimmetu'l-muhtaşar fî aḥbârî'l-beşer* (nşr. Ahmed Rifat el-Bedrâvî), Kahire 1285 — Beyrut 1389/1970, II, 107; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1973-74, II, 373; Yâfîî, *Mir'âtü'l-cinân*, Haydarâbâd 1334-39, II, 450; III, 350; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Kahire 1351-58/1932-39 — Beyrut 1401/1981, XII, 252; İbn Receb, *Kitâbü'z-Zeyl 'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, Kahire 1372/1952-53 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rîfe), I, 290; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Kahire 1956 — 1383/1963, V, 371; Hansârî, *Ravzâtü'l-cennât*, Tebriz 1306 hş., III, 441; Câmi, *Nefahâtü'l-üns* (nşr. Mehdi-yi Tevhîdî Pûr), Tahrân 1337 hş., s. 507; Tâzeffî, *Kalâ'idü'l-cevâhir fî menâkıbî 'Abdülkâdir el-Cilânî*, Kahire 1331; Şa'rânî, *et-Tabakâtü'l-kubrâ*, Kahire 1373/1954, I, 126; Münâvî, *el-Kevâkibü'd-dürriyye* (nşr. Mahmûd Hasan Rebbî), Kahire 1357/1938, II, 88; İmam Rabbânî, *el-Mektûbât*, İstanbul 1963, I, 349; Dârâ Şikûh, *Sefinetü'l-evliyâ*, Leknev 1872, s. 43-58; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, Kahire 1350-51 — Beyrut, ts. (Dârü l-hyâi'l-türâsî'l-Arabî), IV, 198; XII, 251; Muhammed b. Muhammed el-Endelûsî, *el-Hulelî's-sündüsüyye fî'l-aḥbârî't-Tânisüyye* (nşr. Muhammed el-Habîb el-Heyle), Beyrut 1985, III, 34, 43; Muhammed b. Tayyib el-Kâdirî, *Neşrû'l-meşânî li-ehli'l-karni'l-hâdî 'aşer ve's-sânî* (nşr. Ahmed Tefkî—Muhammed Hicci), Rabat 1397/1977, I, 307-343; Dilâî, *Neticetü'l-tahkîk*, Fas 1309; Yûsuf en-Nebhânî, *Câmi'u kerâmâtî'l-evliyâ*, Kahire 1329, II, 89; Hocazâde Ahmed Hilmi, *Hadikatü'l-evliyâ'dan Silsile-i Meşâyih-i Kâdiriyye*, İstanbul 1318; Seyyid Muhammed Ebû'l-Hüdâ es-Sayyâdî, *el-Kevekebü'z-zâhir fî menâkıbî'l-gavs 'Abdülkâdir*, İstanbul 1313; Sâdık Vicdânî, *Tomar-Kâdiriyye*, s. 39-67; Ma'sûm Ali Şâh, *Tarâyıku'l-hakâyık*, Tahrân 1339 hş., II, 362; Aini Mehmed Ali, *Un Grand Saint de L'Islam*, Abdulkadir Guilani, Paris 1938; Brockelmann, GAL, II, 264; Suppl., II, 283; Abdülkâdir Mahmûd, *el-Felsefetü's-sûfiyye fî'l-İslâm*, Kahire 1966, s. 283; Abdünnebî Kevkeb, *Şâh-i Cilân*, Lahor 1971; Tâhâ Ebû Verde, *el-Minehu'l-ilâhiyye fî'l-mî'sere ve'l-efkârî'l-Kâdiriyye*, Kahire 1973; Ebû'l-Hasan en-Nedvî, *el-İmâm 'Abdülkâdir el-Geylânî*, Kahire 1974; A. Schimmel, *Tasavvufun Boyutları* (trc. Ender Gürol), İstanbul 1981, s. 216; Abdülhay el-Kâdirî, *ez-Zâviyetü'l-Kâdiriyye 'abre't-târîḥ ve'l-uşûr*, Tetuan 1407/1986, s. 126 vd.; Hasan Câf, "eş-Şeyḥ 'Abdülkâdir el-Kilânî", *ed-Dîrâsâtü'l-İslâmiyye*, sy. XIII/2, İslâmâbâd 1978, s. 7-37; Jacqueline Chabbi, "Abd al-Kâdir al-Djilânî personnage historique", *St.I*, XXXVIII (1973), s. 75-106; Reşid Rîzâ, "Abdülkâdir", *DM*, XI, 621-624; D. S. Margoliouth, "Abdülkâdir", *IA*, I, 80; a.mlf., "Kâdiriye", *IA*, VI, 50-54; W. Braune, "Abd al-Kâdir al-Djilânî", *El*² (İng.), I, 69-70; a.mlf. — Abdünnebî Kevkeb, "Abdülkâdir el-Cilânî", *UDM*, XII, 924-934; B. Lawrence, "Abd-al-Qâder Jilânî", *Elr*, I, 132-133.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

ABDÜLKÂDİR-i GEYLÂNÎ KÜLLİYESİ

Bağdat'ta Bâbüşşeyh mahallesinde bulunan külliye.

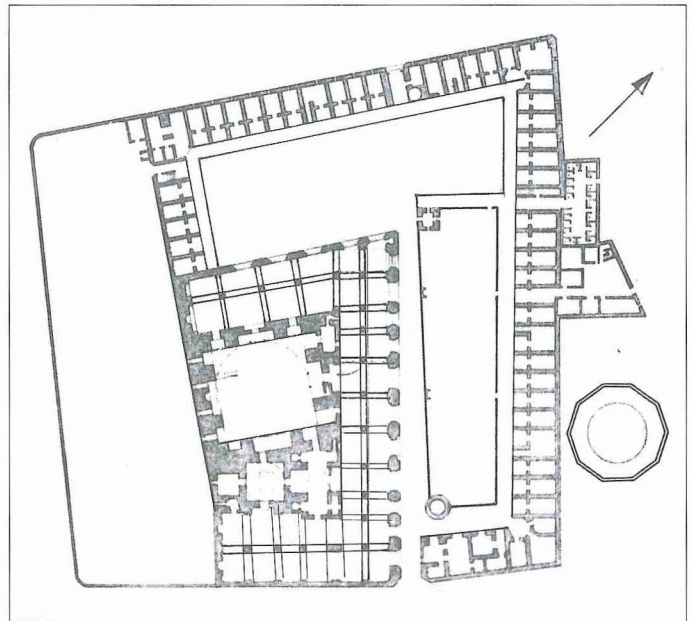
Külliye'nin yerinde daha önce Hanbelî fakihî Ebû Saîd el-Muharrimî'nin ders verdiği bir medrese bulunmaktaydı. Muharrimî'nin talebesi ve halefi olan Abdülkâdir-i Geylânî medreseyi genişleterek bir tekke ilâve etmiş, 561'de (1165-66) ölümü üzerine de buraya defnedilerek adına bir türbe yapılmıştır. Bağdat'taki diğer örnekler gibi mukarnas kubbeli olduğu sanılan ilk türbe, Kanûnî Sultan Süleyman'ın emriyle 1534'te yenilenerek yanına bir camii, etrafına da imaret, medrese ve tekke hücreleri yaptırılmıştır. Planlarını Mimar Sinan'ın hazırladığı külliye, 1574'te Bağdat Valisi Elvendzâde Ali Paşa zamanında tamamlanmıştır. Daha sonra 1638'de IV. Murad, 1674'te Silâhtar Hüseyin Paşa, 1708'de III. Ahmed, 1865'te Abdülaziz, 1900-1904 yılları arasında II. Abdülhamid ve 1970-1974 yılları arasında da mütevellileri tarafından tamir ettirilmiştir.

Etrafı yüksek duvarlarla çevrili geniş bir avlu içinde yer alan külliye, doğu ve batı tarafından iki taçkapıyla girilmektedir. Cephe duvarlarını aşan kademeli, sivri kemerli taçkapılarla süslemeleri, Selçuklu üslûbu taklit edilerek 1974'te yenilenmiş, külliye'nin güneyindeki hazîre ile bahçe duvarı ise modern mimari anlayışıyla düzenlenmiştir. Gü-

neyde bulunan türbe ile camii birlikte ele alınmış ve caminin planı, daha eski olan türbeye uydurulduğu için de genel planda bir çarpıklık meydana gelmiştir. Camii ve türbe, üç taraftan çifte revakla çevrelenmiştir; revaklar siyah mermer sütunların taşıdığı otuz sekiz küçük kubbeyle örtülüdür. Kubbelerin camii ve türbeye açılan bölüm üzerindeki dördü mukarnas dolgulu, diğerleri sadedir. Külliye'nin çekirdeğini teşkil eden türbe kare planlı olup üzeri, köşe kubbelerine yaslanan kubbeyle örtülüdür. Önünde dört eyvanlı Selçuklu yapılarını hatırlatan küçük bir geçiş mekânı bulunmaktadır. Üç kapıyla girilen türbenin içi son tamirde altta mermer, üstte kristal camlarla, miğfer şeklindeki dış kubbe ise kasnaklardan itibaren halı desenli çinilerle kaplanmıştır. Çeşitli hatlarla ve motiflerle süslü sanduka Osmanlı eseri ve gümüş bir kafesle muhafaza edilmektedir.

Caminin harim kısmı sekiz destekli, köşe kubbeleriyle geçilen 18.5 m. çapında büyük bir kubbeyle örtülüdür. Üç yanda ikişer katlı mahfiller bulunmakta, mihrap eyvan şeklinde kubbeyle kaplı yükselmektedir. Sıcak iklim sebebiyle az sayıda pencere açıldığından caminin içi loşur. Camii süsleyen Osmanlı dönemine ait çiniler sökülerek yerine mermer kaplanmıştır. Yeni minber basit ve sadedir. Harim kubbesi, Irak'taki camilerden çok İstanbul kubbelerini hatırlatır. Geylânî Camii, planıyla Silivrikapı Hadım İbrâhim Paşa, iç düzenlemesiyle de Fâtih Bâli Paşa camilerine ben-

Abdülkâdir-i
Geylânî
Külliyesi'nin
planı
(Irak
Müzesi
Arşivi-
Bağdat)

zemektedir. Külliye'nin diğer yapıları avlu etrafında sıralanmıştır. Doğu taçkapısı yanındaki üç türbe, Geylânî'nin ahfadına aittir. Ortadaki Şeyh Abdurrahman Türbesi'nde, Kanûnî ile IV. Murad'a ait inşa ve tamir kitâbeleri bulunmaktadır. Avlunun kuzeybatısını çeviren iki katlı yapılar medrese, tekke ve imaret hücreleriyle türbelere kadar uzanan kütüphaneyi oluşturmaktadır. Zemin kat hücreleri iki bölümlüdür; geniş sivri kemerli girişten sonra esas mekâna geçilmektedir. Yatakhane olarak planlanan üst kat odalarının önünde, mukarnas başlıklı ahşap sütunların taşıdığı düz örtülü revaklar yer almaktadır.

Cami ile kuzey revaklar arasında, çarpık dikdörtgen planlı bir namazgâh bulunmaktadır. Külliye'nin güneydoğu köşesinde, Selçuklu devrindeki yapılardan kalan minare yer almaktadır. Minarenin kalın gövdesinin birinci şerefeye kadar alt kısmı on köşeli, üst tarafı yuvarlaktır ve peteği daha küçük çaplıdır. Batı taçkapısı üstünden yükselen yine tuğladan örülmüş, mozaik çini süslemeli diğer minare ile güneybatı köşesindeki XIX. yüzyıla ait üç katlı saat kulesi Osmanlı eseridir.

BİBLİYOGRAFYA:

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IV, 1405; Abbas el-Azzâvî, *Târîh-i 'Irâk beyne'l-ihtilâleyn*, Bağdad 1938, IV, 33, 119; İbrâhîm ed-Derûbî, *el-Bâzû'l-eşheb*, Bağdad 1955; Beşir Fransis, *Bagdâd, Târîhuha ve âşâruha*, Bağdad 1959, s. 16; Nakkaş Sâî Mustafa Çelebi, *Tezkiretül-ebniye* (nşr. Rifki Melûl Meriç, *Mimar Sinan Hayatı, Eseri, I. Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine Dair, Metinler*), Ankara 1965, s. 24; Y. İbrâhîm es-Sâmerrâî, *Târîhu mesâcidi Bağdâdî'l-hadîşe*, Bağdad 1977, s. 278; Abdüsselâm Uluçam, *Irak'ta Türk Mimarî Eserlerinin Gelişmesi* (doktora tezi, 1983), Atatürk Üniv. İlahiyat Fak., s. 46-53; Aptullah Kuran, "Mimar Sinan'ın Onardığı Camiler", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi* (1980-81), İstanbul 1983, s. 196.

ABDÜSSELÂM ULUÇAM

ABDÜLKADİR HAMİDİ ÇELEBİ

(ö. 955/1548)

Osmanlı şeyhülislâmı.

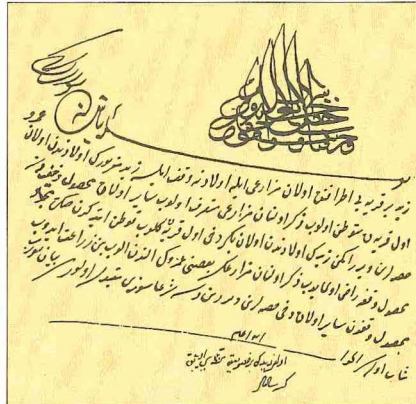
Hamîd sancağına bağlı Isparta'dan Mehmed Efendi'nin oğludur. Buraya nisbetle Hamîdî veya Isparta Çelebisi diye tanınmıştır. Çeşitli hocalardan okudu; Kara Seyyidî Efendi'den mülâzım oldu. Zeyrekzâde Rükneddin Efendi'ye intisap ederek Bursa Sultan Medresesi'nde onun yardımcılığında bulundu.

Bir müddet sonra Kanûnî Sultan Süleyman'ın yakınlarından Mustafa Ağa'ya özel dersler verdi. Onun teşvik ve yardımıyla İstanbul'da Hacı Hasanzâde, Bursa'da Sultan ve İstanbul'da Sahn-ı Seman medreselerinde müderrislik yaptı. Daha sonra kadılık mesleğine geçerek Bursa ve İstanbul kadısı, 1523'te Anadolu kazaskeri oldu.

On dört yıl kadar süren kazaskerliği döneminde dürüstlüğü ile tanınan Abdülkadir Efendi birçok hadisenin içerisinde bulundu. Bunlar arasında, Rumeli Kazaskeri Fenârîzâde ile birlikte Molla Kâbiz'ı Dîvân-ı Hümayun'da yargılama-daki başarısızlığı ve bu yüzden hükümdar tarafından azarlanması bilhassa belirtilmeye değer bir olaydır. İlmî yetersizlik iddiası ve bazı siyasî meselelerden dolayı 1537'de kendisine 150 akçe yevmiye bağlanarak kazaskerlikten azledildi (bk. Atâî, s. 186). Bu arada hac farızasını ifa ederek İstanbul'a döndü. Kasım 1542'de Çivizâde Muhyiddin Efendi'nin yerine şeyhülislâmlığa tayin edildi. Üç ay kadar bu görevde kaldıktan sonra hastalığı sebebiyle Ocak 1543'te ayrılmak zorunda kaldı. Bu defa da kendisine günlük 200 akçe üzerinden maaş bağlandı. Bundan sonraki hayatını Bursa'da geçiren Hamîdî Çelebi, burada bir cami ile bir medrese yaptırdı. Öldükten sonra kendi yaptırdığı caminin avlusuna defnedildi.

Devrinin şuarâ tezkirelerinde Türkçe ve Arapça nazım ve nesirdeki kabiliyetinden bahsedilmekte ve şiirlerinden bazı örnekler verilmektedir. Şiirlerinde Kâdirî mahlasını kullanmıştır.

Şeyhülislâm Abdülkadir Hamîdî Çelebi'nin bir fetvası
(*İlmiyye Salnâmesi*, s. 365)

BİBLİYOGRAFYA:

Sehî, *Tezkire* (nşr. Mehmed Şükrü), İstanbul 1325, s. 30; Celâlzâde, *Tabakâtü'l-memâlik* (nşr. P. Kappert), Wiesbaden 1981, vr. 173^a, 201^a; Âşık Çelebi, *Meşâirü's-suarâ* (nşr. G. M. Meredith Owens), London 1971, vr. 222^b-223^a; Latîfî, *Tezkire*, s. 272-273; Mecdî, *Şakâik Tercümesi*, İstanbul 1269, s. 441-443; Atâî, *Zeyl-i Şakâik*, İstanbul 1268, s. 186; *Devhatü'l-meşâiyih maa zeyl*, s. 21-22; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 364-367; *Sicill-i Osmânî*, III, 345; Câhid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 265-266; R. C. Repp, *The Mufti of Istanbul*, Oxford 1986, s. 256-263.

MEHMET İPŞİRLİ

ABDÜLKÂDİR el-KEVKEBÂNÎ

(عبدالقادر الكوكباني)

es-Seyyid Abdülkadir b. Ahmed
b. Abdülkadir b. Nâsır
el-Hasenî el-Kevkebânî
(ö. 1207/1792)

Yemenli Zeydî âlimi.

Soyu Hz. Hasan'a ulaşan Yemen Zeydî imamlarından Mehdi-Lidînillâh Ahmed b. Yahyâ'nın (ö. 850/1446) neslinden gelen Abdülkadir, Zilkade 1135'te (Ağustos 1723) Yemen'in Kevkebân şehrinde doğdu. İlk tahsilini burada yaptıktan sonra San'a'ya gitti. Orada Muhammed b. İsmâîl el-Emîr es-San'ânî, Hâşim b. Yahyâ gibi âlimlerin derslerine devam etti. Ayrıca Yemen'in hemen hemen bütün şehirlerini dolaşarak buralarda görüştüğü âlimlerin ders ve sohbetlerinde bulundu. Daha sonra Mekke'ye ve Medine'ye gitti. İki yıl kaldığı Haremeyn'de çok sayıda âlimle tanışarak onlardan faydalandı. Bir müddet sonra Kevkebân'a dönerek kendisini öğretim faaliyetlerine verdi. Birçok talebe yetiştiren Kevkebânî, hocası Emîr es-San'ânî'nin vefatından sonra Yemen bölgesinde onun yerini dolduran en büyük âlim olarak meşhur oldu.

Kevkebânî, Kevkebân emîri ile arasının açılması üzerine San'a'ya taşındı. Orada Kâsım b. Yahyâ el-Havlânî, Ali b. Abdullah el-Celâl, hocası Emîr es-San'ânî'nin oğlu Abdullah ve daha birçokları kendisinden ilim tahsil ettiler. Ayrıca seçkin talebelerinden biri olan Muhammed b. Ali eş-Şevkânî de hadis, fıkıh, kelâm ve lugat ilimlerinin temel eserlerini ondan okudu. Hatta Kevkebânî, ona bütün rivayetlerini nakletmek üzere umumi icâzet vermiş ve onu *Neylül-evfâr*'ı yazmaya teşvik etmiştir. Kendisine ilk formları gösterince ayrıntılara fazla yer vermemesini tavsiye